

Дмитро ЧЕРЕДНІЧЕНКО,

Головний експертно-криміналістичний центр
Державної прикордонної служби України, м. Бориспіль

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ДОКУМЕНТІВ У ПРИКОРДОННИХ ВІДОМСТВАХ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ КРАЇН-УЧАСНИЦЬ ЄС (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ)

Узагальнено передовий європейський досвід у сфері судової експертизи документів та на його основі, викладено рекомендації щодо модернізації та подальшого розвитку судово-експертної діяльності Держприкордонслужби відповідно до європейських стандартів.

Ключові слова: *судова експертиза документів, судово-експертна діяльність, правоохоронні органи, іноземний досвід, прикордонний контроль, паспортні документи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні євроінтеграційні процеси, що відбуваються в Україні, обумовлюють модернізацію судово-експертної діяльності Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужба) шляхом імплементації європейських стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Спираючись на дослідження деяких сучасних науковців можна стверджувати, що приведення діяльності судово-експертних установ у відповідність до вимог європейських стандартів у галузі судової експертизи надасть можливість створити необхідні умови для запровадження єдиних науково-методичних підходів до експертної практики, забезпечить функціонування криміналістичних обліків та інформаційно-пошукових систем, а також гарантує об'єктивність, всебічність, повноту судових експертиз та експертних досліджень, а також достовірність, отриманих експертами висновків [1–4]. Зарубіжний досвід вирішення наукових та прикладних проблем сучасної судової експертизи у своїх працях вивчали І. Гора, О. Заковирко, Я. де Киндер, Н. Клименко, О. Купрієвич, О. Лопата, Л. Мельничук, О. Рувін, Р. Сопільник, Н. Ткаченко, Ш. Хазієв, В. Хоша, Ю. Черноус та інші. Однак, проведення досліджень іноземного досвіду щодо

сучасного розвитку судової експертизи документів та впровадження їх результатів в судово-експертну діяльність Держприкордонслужби, із врахуванням специфіки її діяльності, залишається поза увагою науковців.

У ході дослідження, за основу взято сучасний досвід прикордонних відомств Латвії, Литви та Польщі [5–7]. Так, як у цих країнах відносно недавно відбулися трансформації правоохоронних систем відповідно до вимог законодавства країн – учасниць ЄС. Після цього відбувся їхній вступ до європейської спільноти. Наразі, відповідні процеси відбуваються і в Україні.

Метою статті є узагальнення сучасного європейського досвіду у сфері судової експертизи документів та на його основі, викладення рекомендацій щодо модернізації та подальшого розвитку, відповідно до європейських стандартів, судово-експертної діяльності Держприкордонслужби.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні, у системі Держприкордонслужби, для проведення судової експертизи та експертних досліджень паспортних документів, які згідно із законодавством використовуються під час перетинання державного кордону, з метою запобігання й виявлення кримінальних та інших правопорушень шляхом застосування експертно-криміналістичних засобів, створено та ефективно функціонує Головний експертно-криміналістичний центр. Згідно чинного законодавства він є державною спеціалізованою установою, яка є експертною службою Держприкордонслужби [8; 9]. Право проводити судову експертизу паспортних документів, які використовуються під час перетинання державного кордону надано Держприкордонслужбі згідно Закону України «Про Державну прикордонну службу України» [10]. Відповідно до статті 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють виключно державні спеціалізовані установи. Таким чином Головний експертно-криміналістичний центр – єдина державна спеціалізована експертна установа в Україні, яка проводить судову експертизу специфічних об'єктів – паспортних та інших документів які, згідно чинного законодавства, використовуються під час перетинання державного кордону.

У прикордонних відомствах правоохоронних органів країнах – учасницях ЄС судову експертизу документів здійснюють спеціалізовані державні судово-експертні установи, яким надано національним законодавством право проведення судових експертиз та експертних досліджень у сфері судово-технічної експертизи документів. Для обліку судових експертів, впорядкування їх діяльності та належного контролю створені та ведуться спеціальні державні єдині реєстри судових експертів. Однак, у цьому питанні існують і певні відмінності, порівняно із українським кримінальним процесуальним законодавством. Так, у Польщі, на відміну від України, немає єдиного реєстру судових експертів. Регіональний список судових експертів веде Голова Окружного суду. Також, немає єдиного стандарту підстав внесення до регіональних списків судових експертів і верифікації їх кваліфікації, що спричиняє багато дискусій у криміналістичній літературі. Крім того кримінальне процесуальне законодавство Польщі не встановлює конкретної кількості експертів, які можуть виступати у справі, за винятком призначення психіатричних експертиз. Водночас, надання висновку експертом індивідуально чи групою експертів або науковою чи спеціалізованою установою не визначає більшу чи меншу змістовну та доказову цінність такого висновку [11].

У своїй діяльності європейські судово-експертні установи керуються національними конституціями та законами у сфері судової експертизи, нормативно-правовими актами Кабінетів Міністрів, МВС та Міністерств юстиції. Для координації судово-експертної діяльності, розгляду скарг та питань щодо відповідальності судових експертів, створено та функціонують спеціальні національні координаційні органи.

У рамках виконання завдань судово-технічної експертизи документів судово-експертні установи країн – учасниць ЄС здійснюють: дослідження підроблених документів з наданням обґрунтованих висновків за їх результатами; аналіз виявлених підроблених документів, підготовку інформаційних повідомлень (застережень) з описом характерних ознак та

способів виявлення підроблених документів (направлення інформаційних повідомлень в підрозділи охорони державного кордону та іншим правоохоронним органам); підготовку описів нових документів та застосованих в них елементів захисту; обмін інформацією про підроблені національні та іноземні документи з аналогічними установами за кордоном; проведення тренінгів для свого персоналу, а також службовців із різних державних та недержавних інституцій; організацію та розробку системи експертизи документів у структурі національного прикордонного відомства, або всього МВС; надання консультативної допомоги прикордонним підрозділам в питаннях перевірки документів та верифікації автотранспорту; ведення колекцій зразків документів та підроблених документів; надання консультативної допомоги при закупівлі обладнання контролю документів; проведення за навчальними програмами підготовки спеціалістів 2-го та 3-го рівнів та ведення їх реєстру; адміністрування національних Інтранет веб-сторінок з перевірки документів та надання релевантної інформації для її наповнення.

Крім того, європейські судово-експертні установи можуть бути головними національними контактними центрами по документам та штампам (як, відділ криміналістичних досліджень Державної прикордонної служби МВС Литовської Республіки).

Для якісного проведення експертиз та досліджень, використання у підготовці персоналу, судово-експертні установи ведуть колекції підроблених документів, які надаються за рішенням судів різних інстанцій за результатами розгляду кримінальних проваджень, відкритих за фактами використання підроблених документів під час перетину державного кордону.

Так, у відділі криміналістичних досліджень Державної прикордонної служби МВС Литви ведуться криміналістичні колекції зразків документів та підроблених документів. Свого часу МЗС Литви передало колекцію наявних в міністерстві зразків документів до щойно створеного підрозділу експертного забезпечення перевірки документів з метою використання їх у навчанні прикордонників і підготовки експертів. Наразі, спільним наказом МЗС та МВС

Литви закріплено за Державною прикордонною службою право «першого зразка», тобто зразки документів, що надходять до МЗС дипломатичними каналами, передаються Державній прикордонній службі МВС Литви для формування національної колекції зразків документів.

Підроблені документи передаються у відділ криміналістичних досліджень за рішенням судів різних інстанцій за результатами розгляду кримінальних проваджень, відкритих за фактами використання підроблених документів під час перетину державного кордону (визначено, що підроблені паспортні документи, що виявляються в пунктах пропуску на «В'їзд» в Литву, відповідним чином маркуються та повертаються в країну виїзду разом з особою, яка його використовувала. При виїзді з території Литви – відкривається кримінальне провадження. Підроблені документи направляються на дослідження і повертаються у відділ за відповідним клопотанням за рішенням суду). Крім того, у Литві запроваджено та успішно діє порядок визнання іноземних паспортних документів, основну роль в якому відіграє судово-експертна установа прикордонного відомства. Зокрема, її експерти беруть безпосередню участь у роботі міжвідомчої (МЗС та МВС) комісії з визнання документів.

Для проведення судово-технічних експертиз та експертних досліджень документів судово-експертні установи забезпечуються усіма необхідними засобами. Зокрема: лінійкою оптичних та електронних мікроскопів ведучих світових виробників ZEISS, OLYMPUS, LEICA; приладами експертного дослідження документів виробництва компанії «Foster+Freeman» (відео-спектральними компараторами VSC 6000, VSC 8000, «Projectina»); оптичними сканерами документів з можливістю зчитування RFID-чипів та корекції машинозчитувальної зони паспортних документів; фотолабораторію KEISER CANNON 60D – для фіксації результатів досліджень тощо. Для проведення досліджень документів в «польових» умовах, наприклад під час проведення прикордонних операцій, а також для проведення занять із захисту паспортних

документів за межами місця дислокації використовуються пересувні лабораторії на відповідній автомобільній базі.

Судово-експертні установи країн – учасниць ЄС активно використовують у своїй діяльності електронні інформаційно-довідкові ресурси, а ряд з них безпосередньо адмініструють. Зокрема, FADO, iFADO – централізована система ЄС, яка містить зразки описів документів, та описи підробок. Система працює захищеними каналами зв'язку. Система PRADO – загальнодоступний програмний продукт, який використовується як база зразків та описів паспортних документів країн світу (аналог підсистеми «Паспорт» інформаційно-телекомунікаційної системи «Гарт-1П» Держприкордонслужби). Але ці інформаційно-довідкові ресурси мають описи не всіх документів та підробок. У зв'язку з цим використовуються комерційні програмні продукти: KEESING; Arkila; VerDokis; DCCI; Edison TD; VerDokis; Arkila тощо. Всі системи доступні в пунктах пропуску на першій та другій лініях прикордонного контролю. На прикладі Литви – доступ до баз даних вище зазначених систем здійснюється з єдиного вікна веб-інтерфейсу DTCIS.

Щодо системи підготовки персоналу у сфері перевірки документів, то у країнах – учасницях ЄС вона ґрунтується на пірамідальному принципі та складається із трьох рівнів (базового, підвищеного, спеціаліста). Такий принцип вважається оптимальним, незалежно від кількості складових елементів у системі. Принцип підготовки полягає в передачі професійних знань, необхідних для виявлення ознак підробки документів, від підвищеного рівня до базового. На спеціалістів третього рівня покладаються функції проведення навчально-методичної роботи та добору кандидатів для підготовки за навчальною програмою підвищеного рівня. Запропонований підхід відповідає основним принципам підготовки персоналу, прийнятих у ЄС, для підрозділів прикордонного контролю. У 2018 році Адміністрацією Держприкордонслужби затверджено «План заходів щодо розвитку системи перевірки документів осіб, які перетинають державний кордон України. Його метою визначено упорядкування механізмів підготовки спеціалістів з перевірки документів.

Тобто, створено необхідні умови для модернізації та подальшого розвитку системи підготовки персоналу з питань перевірки документів, відповідно до європейських стандартів.

Значну увагу у країнах – учасницях ЄС приділяють і процедурам стандартизації та акредитації судово-експертних установ. У 2000 році, Радою ЄС було прийнято рішення від 27.03.2000 № 2000/261/ЖНА «Про вдосконалення обміну інформацією щодо боротьби з підробленими проїзними документами», яким ефективним механізмом у боротьбі зі злочинами, пов'язаними із незаконним перетинанням державного кордону особами за підробленими документами визнано оперативний обмін відомостями щодо підроблених документів [12]. У 2011 році, на засіданні Ради ЄС з правосуддя й внутрішніх справ, було прийнято висновки з Стратегії розвитку Європейської судової експертизи на період до 2020 року, якими передбачено створення єдиного простору Європейської судової експертизи й розвитку судово-експертної інфраструктури в Європі. Наразі, в ЄС провідна роль у судово-експертному забезпеченні судочинства визнана за Європейською мережею судово-експертних установ – European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). У правоохоронних відомствах держав – учасниць ЄС, здійснення обміну інформацією про виявлені підроблені документи відноситься до повноважень спеціалізованих судово-експертних установ, які проводять експертизи паспортних та інших документів. Також, ці установи належать, і до мережі ENFSI [13]. Належність до ENFSI, надає експертам можливості на міжнародне визнання їхніх експертних висновків. Для отримання права належності до ENFSI державним судово-експертним установам необхідно пройти акредитацію на відповідність вимогам національних стандартів, гармонізованих з відповідними міжнародними та європейськими стандартами, а також будь-яким додатковим вимогам у відповідних сферах визначеної діяльності. Акредитація здійснюється на основі міжнародних стандартів (ISO 9001, ISO/IEC 17025 тощо). Проводять акредитацію спеціальні національні установи, яким надано відповідні права та повноваження у цій сфері діяльності, згідно національного

законодавста. Керуються такі організації національними законодавчими актами та рекомендаціями міжнародних організацій з акредитації, зокрема, EU (European cooperation for Accreditation), ILAC (International Laboratory Accreditation Cooperation) та IAF (International Accreditation Forum) [14]. Передбачається і співробітництво з органами акредитації інших держав, не обов'язково тільки учасниць ЄС. Зокрема, Національне бюро з акредитації Латвії (LATAK) співпрацює з органами акредитації Білорусії, Грузії, Естонії, Литви, Узбекистану, України.

Підлягати акредитації можуть і навчальні заклади. Так, для оптимізації процесів в Прикордонній школі Державної прикордонної служби МВС Литви запроваджено систему управління якістю (міжнародний стандарт ISO 9001). Вона дозволила оптимізувати процеси навчання, покращила управління та звітність, а також дала змогу реагувати на зміни та заощадити час, засоби і людські ресурси. Впровадження системи управління якістю проведено через навчання своїх прикордонних фахівців в сертифікованій організації, а потім запровадження її системи в школі.

Враховуючи вищевикладене, доцільно надати рекомендацій щодо модернізації та подальшого розвитку судово-технічної експертизи документів та техніко-криміналістичного забезпечення органів охорони державного кордону Держприкордонслужби. Основні з них: організувати та забезпечити Головному експертно-криміналістичному центру Держприкордонслужби (Головний центр) он-лайн доступ до загальноєвропейських систем FADO (підроблені і дійсні документи он-лайн) та інших аналогічних систем (KEESING, Arkila, VerDokis, DCCI, Edison Tec тощо); створити мережу інструкторів для проведення тренінгів з перевірки документів, з персоналом Держприкордонслужби безпосередньо на місцях несення служби; створити на базі Головного експертно-криміналістичного центру Держприкордонслужби національний віртуальний контактний пункт з обміну інформацією щодо зразків документів, які використовуються під час перетинання державного кордону, зразків відміток про перетинання державного кордону та діючих кодів

їх захисту, виявлення підроблених, фальшивих документів та інших випадків незаконного їх використання під час перетинання державного кордону; налагодити прямі контакти Головного експертно-криміналістичного центру Держприкордонслужби з експертними службами іноземних правоохоронних органів шляхом укладання відповідних угод про співробітництво; ініціювати перед МВС України внесення змін до законодавства щодо розширення повноважень Держприкордонслужби (проводити експертизу не тільки паспортних документів, але і інших документів, які підлягають перевірці під час здійснення прикордонного контролю); закріпити на законодавчому рівні за Головним експертно-криміналістичним центром Держприкордонслужби статус основного розпорядника зразків проїзних документів держав світу та криміналістичних обліків підроблених документів, які були виявлені під час спроб незаконного перетинання державного кордону України.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Вивчення європейського досвіду судової експертизи прикордонних служб правоохоронних органів країн – учасниць ЄС та його інтеграція у Держприкордонслужбі надасть змогу: удосконалити правове регулювання у судово-експертної діяльності відповідно до вимог законодавства ЄС; розширити коло вирішуваних експертних завдань; удосконалити методологію судово-експертних досліджень; розробити експертні методики відповідно до міжнародних стандартів; забезпечити ефективне міжнародне співробітництво; отримати міжнародне визнання експертних висновків українських експертів.

Список використаної літератури

1. Гора І. В. Сучасні проблеми судової експертизи в аспекті євроінтеграції України. URL: <http://www.corp-iguvd.lg.ua/d140201.html>
2. Черноус Ю. М. Поняття та завдання судово-експертної діяльності у сучасних реаліях. *Криміналістика і судова експертиза*. 2016. Вип. 61. С. 3–12.
3. Клименко Н. І., Купрієвич О. В. Міжнародне співробітництво судово-експертних установ. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 4. С. 130–134.
4. Волошин О. Г. Поняття та завдання судово-експертної діяльності Експертної служби МВС України в сучасних умовах. *Теорія та практика судово-експертної*

діяльності : матеріали кругл. столу, присвяченого пам'яті З. С. Меленевської., 28 лют. 2018 р. Київ : ННІ № 2. НАВС, 2018. С. 45–48.

5. Приходько Ю. П. Особливості акредитації судово-експертних установ в Латвійській Республіці. *Актуальні питання стандартизації та акредитації трасологічних досліджень та досліджень зброї* : матеріали Міжвідом. наук.- практ. сем. (VI Бергерівські читання), 12 січ. 2018 р. Київ : КНДІСЕ, 2018. 112 с.

6. State border guard service under the Ministry of the interior of the Republic of Lithuania. Vilnius. 2014. 68 s.

7. Technicznokryminalistyczne badania autentycznosci dokumentow w publicznych: Materialy 9. Konferencji. 19-20 wrzesnia 2013 r. Poznan': Wydawnictwo Poznan'skie, 2014. 240 s.

8. Про затвердження Положення про Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України : Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України (із змінами) від 11 серп. 2010 р. № 617, зареєстрований у Мін'юсті України 02.09.2010 за №770/18065.

9. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Відомості Верховної ради України*. 1994. № 28. С. 232.

10. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квіт. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. С. 208.

11. Дуфенюк О. М. Досвід Польщі стосовно участі судового експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 240–249.

12. Рішення Ради ЄС від 27 березня 2000 року «Про вдосконалення обміну інформацією щодо боротьби з підробленими проїзними документами» (2000/261/JHA). URL: <http://www.statewatch.org/sem/doc/assets/files/council/DEC-2000-261.pdf>

13. Заковирко О. М. Європейська мережа судово-експертних установ (ENFSI). *Актуальні питання судової експертизи* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 15-річчю створення Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз, 14–15 черв. 2017 р. м. Дніпро : Акцент ПП, 2017. С. 30–32.

14. Національне бюро з акредитації Латвії. URL: <http://www.latak.lv/lv/>

Рецензент – кандидат юридичних наук Атаманчук В. М.

Чередниченко Д. Судебная экспертиза документов в пограничных ведомствах правоохранительных органов стран Европейского Союза (опыт для Украины)

Обобщён передовой европейский опыт в сфере судебной экспертизы документов. На его основе изложены рекомендации по модернизации и дальнейшему развитию судебно-экспертной деятельности Государственной пограничной службы Украины, в соответствии с европейскими стандартами.

Ключевые слова: *судебная экспертиза документов, судебно-экспертная деятельность, правоохранительные органы, иностранный опыт, пограничный контроль, паспортные документы.*

Cherednichenko D. Forensic Examination of Documents in Boundary Departments of Law Enforcement Authorities of Countries of European Union (Experience is for Ukraine)

The aim of the article is generalization of modern European experience in the field of forensic examination of documents and on his basis, exposition of recommendations in relation to modernization and further development, in accordance with the European standards, expert activity of border service of Ukraine. For today, in the system of border service of Ukraine for the lead through of forensic examination of passport documents effectively the Main functions expertly criminalistics center. He the unique state is specialized expert establishment in Ukraine, which conducts forensic examination of passport documents which are used during crossing of state boundary of Ukraine. In the boundary departments of law enforcement authorities countries of European Union forensic examination of documents is carried out by the specialized public expert institutions which a right for the lead through of forensic examinations and expert researches is given a national legislation in the field of forensic examinations of documents. In addition, European expert establishments can be main national contact centers for to the documents and stamps. For the high-quality lead through of examinations, preparation of personnel, expert establishments are conducted by collections of counterfeit documents, which are given in decision of courts of different instances as a result of consideration of criminal realizations, opened after the facts of the use counterfeit documents during crossing of state boundary. For the lead through of forensic examinations of documents expert establishments are provided all necessary hardwires. Expert establishments of countries of European Union actively use electronic information resources in the activity: FADO; iFADO; PRADO; KEESING; Arkila; VerDokis; DCCI; Edison TD; VerDokis; Arkila. All systems are accessible in the points of admission on the first and second lines of border control. In relation to the system of preparation of personnel in the field of verification of documents, in the countries of European Union it is based on pyramidal principle and consists of three levels (base, enhance able, specialist). Principle of preparation consists in the transmission of professional knowledge, necessary for an exposure signs of imitation of documents, from an enhance able level to base. Of European Union forensic examinations in European Network of Forensic Science Institutes (ENFSI). Belonging to ENFSI, gives the experts of possibility on international confession of their conclusions. For taking title belonging to ENFSI it is necessary accreditation public expert institutions on conforming to the requirements of national and European standards.

Recommendations in relation to modernization of forensic examination of documents: to initiate before Ministry of internal affairs of Ukraine of making alteration to the legislation in relation to expansion of plenary powers (to examine not only passport documents but also other documents which are subject verification during realization of border control); to fasten at legislative level after Main by expertly criminalistics by a center status of basic manager of standards of travel documents of powers of the world and criminalistics accounts of counterfeit

documents, which was found out during the attempts of the illegal crossing of border service of Ukraine.

Key words: *forensic examination of documents, expert activity, law enforcement authorities, foreign experience, border control, passport documents.*